

א. ר' יצחק הלוי הרצוג, בתי הדין בישראל, תחומין ז' (תשמ"ו)

סיכום היהדות של מיכה המורשתית הוא מודרג. שלש מעלות הן זו על גבי זו; עשות משפט זה הדין, למעלה ממנו אהבת חסד, לפנים משורת הדין, ולא עוד, (ש)אין היהדות מסתפקת במדת החסד במעשה בלבד, היא דורשת גם את החסד שבלב, אהבת חסד, החפץ הפנימי לעשות חסד. למעלה ממנה - הצנע לכת עם ד' אלקיך, כלומר, להיות תמיד חזור מההכרה הפנימית שמלא כל הארץ כבודו. ודאי שלא הדין הוא מרום האידיאל של היהדות אלא לפנים משורת הדין...

מעשה דרבה בר בר חנה ורב: מעשה

ב. בבא מציעא פג ע"א

רבה בר בר חנן תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא, שקל לגלימייהו. אתו אמרו לרב, אמר ליה "הב להו גלימייהו." אמר ליה, "דינא הכי?" אמר ליה, "אין, 'למען תלך בדרך טובים. (משלי ב:כ)" יהיב להו גלימייהו. אמרו ליה, "עניי אנן וטרחינן כולה יומא וכפינן, ולית לן מידי!" אמר ליה, "זיל הב אגרייהו." אמר ליה, "דינא הכי?" אמר ליה, "אין – 'וארחות צדיקים תשמר. (שם)"

ג. רש"י מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

בדרך טובים - לפנים משורת הדין.

ד. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת בבא מציעא פרק ו הלכה ו

תני ר' נחמיה: קדר מסר קדרוי לבר נש, תברין, ארים גולתיה. אתא גבי רבי יוסי בר חנינה. אמר ליה, "איזיל אמור ליה 'למען תלך בדרך טובים.' " אזל וא"ל, ויהב גולתיה. א"ל, "יהב לך אגרך?" א"ל, "לא." א"ל "זיל ואמור ליה, 'וארחות צדיקים תשמור.' " אזל וא"ל, ויהב ליה אגריה:

ה. חידושי הרמב"ן מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

שקל גלימייהו שלא יברחו, ואתא קמיה דרב' בהדייהו לדינא אי פשעו אי שברו בכוונה אי במקום רואה שישלמו, ואם לאו שישבעו כמתני'. וא"ל רבא מיד "הב להו גלימייהו," ואמר ליה "דינא הכי דלא יודו ולא ישבעו כלל?"...

ו. רש"י מסכת בבא מציעא דף פג עמוד א

שקולאי - נושאי משאות, ותברו ליה שלא במקום מדרון, ובפשיעה. אי נמי בדיגלא.

ז. רי"ף מסכת בבא מציעא דף נא עמוד ב

הא דתני איסי [מן "אין רואה, שבועת ד' תהיה בין שניהם"] דהיכא דיש רואה, יביא הנתבע ראייה דלא פשע ויפטר בלי שבועה [חזינא ביה תרי טעמא:

- איכא מאן דאמר לאפטורי נתבע משבועה הוא דתני איסי הכי כפשוטן של דברים, ואי ליכא ראייה מישתבע ומיפטר,
  - ואיכא מאן דאמר אטו אנן לא ידעינן דמאן דאית ליה ראייה דמייתי ראייה ומיפטר? ואם כן מאי אתי איסי לאשמועינן?? אלא הא אתא איסי לאשמועינן דהיכא דיש רואה ליכא שבועה [בכלל] אלא או יביא ראייה ויפטר או ישלם, אבל שבועה ליכא.
- ואכרע רבינו חננאל ז"ל האי טעמא בתרא, וסייעיה מהאי מעשה דרבה בר רב הונא דתברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא ושקליה לגלימייהו אתו לקמיה דרב אמר ליה זיל הב להו גלימייהו וא"ל רבה דינא הכי ולא א"ל אין, ואף לא אמר ליה "[טענת] שבועה אית לך גבייהו ולא ממונא," שמעינן מינה במקום שיש ראייה הוא, ואמר להו רבה "אייתו ראייה ואיפטרו או שלימו," והודה לו רב ובא לו מדרך אחרת...

ח. שו"ת מהרי"ל החדשות סימן קמ

...מ"מ מוטל על הרז"ך לרחם עליו ועל בני ביתו שלא להשחית' ולעשות לפנים משורת הדין משום "למען תלך בדרך טובים", ובדאיפשר כפינן אלפני משורת הדין כדברי גאוני אשכנז. ואף כי לפי דעתי פשע בו, תפארתו עובר על פשע (משלי יט:יא).

מעשה דרבה בר בר חנה ורב: פסוקים

ט. גר"א על משלי ב:כ

"טוב" הוא נקרא המטיב עם הבריות ו"צדיק" הוא העושה צדקות ונותן משלו לבריות בחנם אף שלא היה ראוי ואף להטיב עמהם והוא עושה עוד צדקה עמהם זהו הנקרא "צדיק" והוא יותר מן הטובים, לכן אותן הם מועטים, כי זה יותר קשה על האדם לעשות גם צדקה עם הבריות...

י. תוספות מסכת בבא מציעא דף כד עמוד ב "לפנים"

ולקמן בסוף פרק האומנין (דף פג.) מייתי קרא אחרינא "למען תלך בדרך טובים" שהוא מדברי קבלה, ושביק קרא ד"אשר יעשון" שהוא מדברי תורה, וי"ל דלא מייתי קרא ד"אשר יעשון" אלא במקום שאחרים חייבין והוא פטור, כמו במראה דינר, דאחרים דבעו למילף חייבים ור' חייא דלא בעי למילף פטור, ולפנים משורת הדין שילם כמו אחרים. וכן בעובדא דרבי ישמעאל דזקן ואינו לפי כבודו הוה ועשה לפנים משורת הדין כמו אחרים. והכא בשמעתין דהדרינהו בתר תריסר ירחי שתא כ"ע פטורים, לכך לא מייתי קרא הכא, ומ"מ משום לפנים משורת הדין בעי ליה לאהדורי כיון שאינו מתחסר ממונא.

אבל בסוף האומנין (שם) בהנהו שקולאי ששברו לו החבית ועשו לו הפסד גדול, משום לפנים משורת הדין אין לו להפסיד, לכך מייתי קרא "למען תלך בדרך טובים."

יא. משה דרוקר ומתן גולדברגר, "למען תלך בדרך טובים"

הרב קוק בספרו "באר אליהו" מבאר את החילוק של התוס'. ע"פ הרב קוק, יש להבחין בין גמ"ח לבין לפמשה"ד: במקרה של הפועלים (ב"מ פג ע"א) בו החכם מפסיד כסף לעשיית לפמשה"ד מובא פסוק ממשל- כאן מדובר בגמ"ח בלבד. בדף כד ע"ב בו אבוה דשמואל מחזיר אבידה לפמשה"ד ולא מובא פסוק- כאן מדובר על לפמשה"ד הקרוב לגמ"ח. בדף ל ע"א בו מובא הפסוק מהתורה, מדובר על עיקר לפמשה"ד.

הסבר החלוקה: ע"פ הרב קוק, עיקר העניין של לפמשה"ד הוא במקום שהוא פטור וכולם חייבים, שכן במקום כזה עשיית לפמשה"ד היא כמעט מתבקשת. לכן במקרה של ר' ישמעאל ברבי יוסי – זקן ואינה לפי כבודו – החיוב הוא חיוב תורה. לעומת זאת, במקום שכולם פטורים כמו במקרה של אבוה דשמואל – יש פחות עניין לעשיית לפמשה"ד, ובוודאי שאין כאן חיוב מהתורה.

יב. ר' אברהם שרמן, כפיה לעשות לפנים משורת הדין, תחומין כד (תשס"ד)

גם סבליו של רבב"ח זכאים היו מעיקר הדין לשכר עבור עבודתם וטירחתם. פשיעתם בשבירת החבית לא ביטלה את העבודה ואת הטירחה שעשו ע"פ ההסכמה שבינם לבין רבב"ח. לכך צירף רב את העובדה שהם היו עניים ורעבים, וחייב את רבב"ח לפנים משורת הדין. התשלום איננו צדקה וחסד, אלא תמורה לעבודה שהושקעה. אלא שסיבה צדדית (פשיעתם בנשיאת החבית) עשויה היתה לשנות מחיוב לפטור. את הסיבה הצדדית הזו יכולות לבטל הנסיבות המיוחדות של עוני מצד אחד ועושר מצד שני, על בסיס של "לפנים משורת הדין". לאמור: גם חיוב שביה"ד מחייב לפנים משורת הדין צריך להיות מושתת על יסוד של דין. בבסיס החיוב צריך לעמוד חיוב שחייב אדם מצד הדין.

כך נראה לבאר את דברי התוס' (ב"מ כד, ב ד"ה לפנים משורת הדין וב"ק קא ד"ה לפנים משורת הדין) שחולקים על רש"י שביאר שרב הורה לרבב"ח לשלם שכרם של השקולאי מדין של לפנים משורת הדין. לדעתם, "בהנהו שקולאי לא שייך לפנים משורת הדין, כיון שעשו לו היזק גדול בפשיעה, ששברו לו חבית של יין." התוס' מחלקים בין חיוב "לפנים משורת הדין" לבין חיוב מחמת "דרך טובים ואורחות צדיקים". לדעתם, לא הגיע לסבלים שכר עבור עבודתם, כיון שפשעו והזיקו ושכרם מתקוז בפיצוי שעליהם לשלם לרבב"ח. בכל זאת חייב רב את רבב"ח לשלם להם, מחמת הפסוק "למען תלך בדרך טובים ואורחות צדיקים תשמור."

מעשה דרבה בר בר חנה ורב: הפסק

יג. רש"י דברים ו:יה

הישר והטוב - זו פשרה, לפנים משורת הדין:

יד. שו"ת ציץ אליעזר חלק ח סימן ג

ויתכן עוד גם זאת דאצל אותם ההולכים בדרך טובים ושומרים אורחות צדיקים מעדת האשכנזים אצלם נהיה הדבר הזה כדין ועליהם איפוא לדקדק לשמור על כך ללכת עם הציציות בחוץ. וכאשר דנתי בדומה לזה לגבי דיני ממונות וביחסי עובד ומעביד, ועל פי מה שראיתי שכותב בספר עצי ברושים להגאון הגר"ש הכהן ז"ל מווילנא סי' נ"ג, דמביא שם ששמע דבר נחמד מאד מפי הגאון הצדיק מו"ה שלמה זאב זצ"ל שהי' מ"מ ומו"ץ בוויילנא משך מ' שנה, בביאור סוגיא דב"מ ד' פ"ג ע"א, דתמה דמאחר ששאל רבה בר בר חנא מרב אי דינא הכי מה זה שהשיב לו אין דכתיב למען תלך בדרך טובים, וכן כששאל לו בעת שאמר לו זיל הב להו אגרייהו אי דינא הכי השיב לו אין וארחות צדיקים תשמור, ולכאורה מה זה תשובה דהא הוא שאל לו אם הוא דין תורה דצריך להשיב להם גלימיהו ולשלם אגרייהו והוא השיב לו דכן כתוב בספר משלי והלא ידוע דכל ספר משלי אינו אלא מידות ומוסרים שצריך אדם להתנהג מצד המוסר ודרך ארץ ולפנים משורת הדין וע"ד שמצינו גם בתורה שהזירה ועשית הישר והטוב בעיני ה' אלקיך ולמדו מזה לדין מצרנות אבל באמת אינו דין גמור וא"כ אין זה תשובה על שאלת רבה בר בר חנא, והוא מוטיב לה והוא מפרק לה בטוב טעם ודעת דרב שפיר השיב לו מקרא דמשלי הנ"ל, והיינו דרב דייק מלשון הכתוב דכתיב "למען תלך בדרך טובים" ומשמע דהטובים יש להם דרך אחר שלא כשאר בני אדם, וכן כתיב ואורחות צדיקים תשמור משמע דהצדיקים יש להם אורחות אחרים, רק דשלמה המלך הזהיר דכל בני אדם ג"כ ראוי שילכו בדרך טובים ובאורח צדיקים, ומזה הוציא רב דלת"ח וצדיקי הדור הם מחויבים ע"פ ד"ת לעשות לפנים משורת הדין שאצלם לפנים משורת הדין הוא דין גמור, ושפיר השיב רב לרבה בר בר חנה דכיון דאתה צדיק ות"ח מחויב אתה להתנהג ע"פ ד"ת לעשות לפנים משורת הדין ולתת להו אגרייהו דכן הוא דרך הטובים וצדיקים דמחויבים לעשות לפנים משורת הדין, ע"כ עיין שם.

טו. ר' מנחם אלון, המשפט העברי, עמ' 139 הערה 265

דעתו של אורבך (חז"ל: פרקי אמונות ודעות 291-292) שמאחר שאים לגרוס את המלה "אין" (=כן) בדברי תשובתו של רב, שוב אין כל הוכחה מסוגיה זו שלדעת רב במקרה זה לפנים משורת הדין יש בו מן הדין – אינה מוכרחת. גם הב"ח (חו"מ יב:ד) מביא את נוסח הסוגיה, ולא גרס את המלה "אין", ואף על פי כן הסיק מה שהסיק...

טז. בבא מציעא ל ע"ב

רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה קאזיל באורחא, פגע ביה ההוא גברא הוה דרי פתכא דאופי, אותבינהו וקא מיתפת. אמר ליה "דלי לי", אמר ליה כמה שוין? אמר ליה פלגא דזוזא. היב ליה פלגא דזוזא ואפקרה. הדר זכה בהו. הדר יהיב ליה פלגא דזוזא ואפקרה. חזייה דהוה קא בעי למיהדר למזכיה בהו, אמר ליה "לכולי עלמא אפקרנהו ולך לא אפקרנהו..." והא רבי ישמעאל ברבי יוסי זקן ואינו לפי כבודו הוה! רבי ישמעאל ברבי יוסי לפני משורת הדין הוא דעבד, דתני רב יוסף...

יז. בבא קמא צט:

ההיא איתתא דאחזיא דינרא לרבי חייא, אמר לה מעליא הוא. למחר אתאי לקמיה ואמרה ליה "אחזיתיה ואמרו לי בישא הוא ולא קא נפיק לי!" אמר ליה לרב, "זיל חלפיה ניהלה, וכתוב אפנקסי 'דין עסק ביש'." ומאי שנא דנכו ואיסור דפטירי? משום דלא צריכי למיגמר - רבי חייא נמי לאו למיגמר קא בעי! רבי חייא לפני משורת הדין הוא דעבד, כדתני רב יוסף...

יח. כתובות צז ע"א

איבעיא להו: זבין ולא איצטריכו ליה זוזי, הדרי זביני או לא הדרי זביני? תא שמע דההוא גברא דזבין ארעא לרב פפא דאצטריכו ליה זוזי למיזבן תורי, לסוף לא איצטריכו ליה ואהדריה ניהליה רב פפא לארעיה! רב פפא לפני משורת הדין הוא דעבד.

יט. בבא מציעא כד ע"ב

רב יהודה הוה שקיל ואזיל בתריה דמר שמואל בשוקא דבי דיסא אמר ליה "מצא כאן ארנקי מהו?" אמר ליה "הרי אלו שלו." "בא ישראל ונתן בה סימן מהו?" אמר ליה "חייב להחזיר." תרתי? אמר ליה: "לפנים משורת הדין." כי הא דאבוה דשמואל אשכח הנך חמרי במדברא ואהדרנהו למרייהו לבתר תריסר ירחי שתא, לפני משורת הדין.

כ. ברכות מה ע"ב

אמר רבא הא מילתא אמריתא אנא ואיתמרה משמיה דרבי זירא כוותי: שלשה שאכלו כאחת, אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד. "ולא, והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה, איהו וחד! שאני רב פפא דלפנים משורת הדין הוא דעבד.

כא. בבא בתרא ה ע"א

רוניא זבן ארעא אמיצרא דרבינא, סבר רבינא לסלוקי משום דינא דבר מצרא, א"ל רב ספרא בריה דרב יבא לרבינא אמרי אינשי ארבעה לצלא ארבעה לצלא [כלו' עני הוא].

כב. שיטה מקובצת מסכת בבא בתרא דף ה עמוד א

ולריצב"א ז"ל נראה ליישב פירוש הזה דהכריחו לנהוג בו מדת רחמנות משום למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור כי ההיא דסוף פרק האומנין...

מעשה דרבה בר בר חנה רב: טענות על הפסק

כג. בבא מציעא לג ע"א

אמר רב יהודה אמר רב אמר קרא אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם. ואמר רב יהודה אמר רב כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך.

כד. רש"י מסכת בבא מציעא דף לג עמוד א

כל המקיים בעצמו כך - אף על פי שלא הטילו עליו הכתוב, יש לאדם ליכנס לפני משורת הדין ולא לדקדק שלי קודם, אם לא בהפסד מוכיח. ואם תמיד מדקדק - פורק מעליו עול גמילות חסדים וצדקה, וסוף שיצטרך לבריות.

כה. ר' אברהם שרמון, כפיה לעשות לפני משורת הדין, תחומין כד (תשס"ד)

הנהלת הבנק טוענת, שחייב זה לעשות לפני משורת הדין מהווה תמריץ לעובדים האחרים, שמעתה ואילך לא יחששו לפשוע בעבודתם. על כך יש להשיב מפירושו של ה"ר צבי פנחס ליפשיץ בספר דרך הישר (מובאים דבריו באוצר מפרשי התלמוד לסוגיה הנ"ל). הוא כתב שאף רבב"ח ידע שבדרך כלל יש לנהוג לפני משורת הדין, אך במקרה שלו סבר שכיון שיש לחוש לתקלה, שאם יחריש להם יאבדו אף ממון אחרים בפשיעתם, אין לנהוג אלא על פי דין. ורב השיב לו, דאינו כן, אלא עליו לילך בדרך טובים ואין לו לחוש לתקלת אחרים. וכן היו סברותיהם לענין תשלום השכר, דרבב"ח סבר דעד כדי כך אינו חייב, דיש לחוש לתקלה; אבל רב השיב לו, דלהכי כפל הפסוק "וארחות צדיקים תשמור" לומר, שאף אם הלכת בדרך טובים, עליך לשמור גם ארחות צדיקים ולנהוג עוד יותר לפני משורת הדין ולא לחוש לכלום.